

DEDE KORKUT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

Sayı/Issue 30 • Yıl/Year 11 • Nisan/April 2023

www.dedekorkutdergisi.com

DOI: <http://dx.doi.org/10.25068/dedekorkut541>

Araştırma Makalesi/ Research Article

Eskişehir’de Yaşayan Tatarlar Üzerine Tespitler

Determinations On Tatars Living In Eskisehir

Öz

Osmanlı Devleti’nin mağlubiyetle sonlanan her savaşı yüz binlerce insanın yurdundan ayrılmasına sebep olmuştur. Kırım’ın ve Kafkasya’nın Rusya’nın eline geçmesinden sonra, bu ülkelerden Osmanlı topraklarına doğru büyük göç hareketleri başlamıştır. 1783 yılında Kırım’ın Ruslar tarafından ele geçirilmesi, bu tür göçlerin ilk kapsamlı olanının meydana gelmesine yol açmıştır ve bu göç Osmanlı Devleti’ne yönelik ilk Müslüman göçüdür. XVI. yüzyıldan itibaren göç etmek zorunda kalan Tatarlar için de Eskişehir, yüzyıllar boyunca coğrafi konumunun getirdiği yaşamaya elverişli iklim koşulları, sahip olduğu yer altı zenginlikleri, su kaynağına sahip olması, ulaşım olanaklarının gelişmiş olması gibi özellikleri sayesinde en yerleşilebilir yerlerden biri haline gelmiş olup hem şehir merkezine hem de kırsalına çok sayıda Tatar yerleşmiştir. Öyle ki bugün ülkemizde en fazla Tatar nüfusuna sahip olan ilimiz Eskişehir’dir. Bu çalışmada Eskişehir’deki Tatar adının kökeni, Eskişehir’de yaşayan Kırım, Nogay ve Kazan Tatarlarının nereden gelip hangi bölgelere yerleştirildikleri, Kırım ve Nogay Tatarları arasındaki farklılıklar, Tatarlar ve özellikle Eskişehir’deki Tatarlara özgü kültürel ve folklorik unsurlar ve Eskişehir’de yaşayan Tatarların günümüzdeki durumları ve yaklaşık Tatar nüfusu, geçmişten bugüne Eskişehir bağlamında Tatarlar üzerine A’dan Z’ye neler çalışılmışsa, neler yayınlanmışsa ve hangi bilgilere ulaşılmışsa tespit edilmiş; yapılan lisansüstü tezler, yayınlanmış kitap, makale ve bildiriler incelenmiş ve tarafımızdan yapılan gözlemler bir araya getirilip yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Eskişehir, Tatarlar, Kırım Tatarları, Nogay Tatarları, Kazan Tatarları.

Abstract

Every war of the Ottoman Empire that ended in defeat caused hundreds of thousands of people to leave their homeland. After the fall of Crimea and the Caucasus to Russia, large-scale migrations from these countries to the Ottoman Empire began. In 1783, the capture of Crimea by the Russians led to the first large-scale migration of Muslims to the Ottoman Empire. For the Tatars, who had to migrate from the 16th century onwards, Eskişehir became one of the most habitable places for centuries thanks to its geographical location, favorable climatic conditions, underground riches, water resources, developed transportation facilities, and many Tatars settled both in the city center and in the countryside. In fact, Eskişehir is the province with the largest Tatar population in our country today. In this study, the origin of the Tatar name in Eskişehir, where the Crimean, Nogai and Kazan Tatars living in Eskişehir came from and in which regions they were settled, the differences between Crimean and Nogai Tatars, the cultural and folkloric elements specific to the Tatars and especially the Tatars in Eskişehir, the current situation of the Tatars living in Eskişehir and the approximate Tatar population, what has been studied from A to Z on Tatars in the context of Eskişehir from past to present, what has been published and what information has been reached; Postgraduate theses, published books, articles and papers were examined and the observations made by us were brought together and interpreted.

Keywords: Eskisehir, Tatars, Crimean Tatars, Noghay Tatars, Kazan Tatars.

Aleyna Bozkurt

Sorumlu Yazar Corresponding Author

* Lisansüstü Öğrencisi
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler
Enstitüsü, Eskişehir/Türkiye
E-mail: aleynaaa9957@gmail.com
ORCID: 0000000338317305

Makale Geçmişi Article History

Geliş Tarihi: 22.04.2023
Kabul Tarihi: 30.04.2023
E-yayın Tarihi: 30.04.2023

Atıf/Citation:

Bozkurt, A. (2023). Eskişehir’de Yaşayan Tatarlar Üzerine Tespitler. *Dede Korkut Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (30), s.272-280.

Giriş

1. Eskişehir’de Tatar Adının Kökeni Üzerine

Tarihte “Tatar” ismi Moğollarla beraber anılmıştır. Türkler ve Moğollar’ın, iki farklı kavmin, çok uzun yıllar devam eden birliktelikleri sonucunda Moğol kabileleri, XIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, göçlerle birlikte bir İslamlaşma ve Türkleşme sürecine girmişlerdir. Bu süreçte tamamen Türkleşmiş olan Moğol toplulukları “Tatar” olarak adlandırılmıştır. Günümüzde ise “Tatar” kelimesinin anlamı biraz daraltılmış olup Rusya’da yaşayan bir kısım Türkler ile Kırım Türkleri için kullanılmaktadır (Kara, 2011:140-141).

Pelin Demirçe Altıntaş ve Deniz Taşçı, Eskişehir’de “Tatar” adına yönelik yaptıkları araştırmalarında, görüştükları kaynak kişilerin “Tatar” kavramı ile ilgili verdikleri cevapları şöyle derlemişlerdir: KK-5: “İrk işte, Çerkezler diyoruz, Türkmen diyoruz, manav diyoruz buda tatar bir ırk işte” cevabını vermiştir. KK-4 ise; “Tatar at ile haber götürüp getirenlere dendiği söyleniyor. Fakat ben tatar kimlere denir diye araştırdığım zaman Moğollar zamanında Cengiz Han’a karşı gelenler onlarla savaş yapıp ayrılan bir grup var onlar tatar olarak adlandırılıyor daha sonra onlar kırım tarafına geliyorlar bu kadar biliyorum. Cengiz Han, Moğollar zamanında tatarlar ortaya çıkıyor hatta Cengiz Han’a kafa tuttıkları söyleniyor cihan imparatoru biliyorsunuz oradan kırım tarafına geldiklerini biliyorum Altınordu Devleti’nde bulduklarını biliyorum.” (Demirçe Altıntaş, Taşçı, 2022:1428-1429).

2. Eskişehir’de Yaşayan Tatarlar ve Tatarca

Eskişehir, yüzyıllar boyunca coğrafi konumu, iklim koşulları, yer altı zenginlikleri ve özellikle Porsuk Nehri sayesinde yaşam koşullarının uygun olmasından dolayı Anadolu’nun en eski yerleşim yerlerinden biri olmuştur. Tüm bu koşullar dışında gelişen ulaşım olanakları sayesinde göç almaya müsait bir yerleşim yeri haline gelmiştir.

Osmanlı Devleti’nin mağlubiyetle biten her savaşı yüz binlerce insanın yer değiştirmesine sebep olmuştur. Gerek Kırım’ın gerekse de Kafkasya’nın Rusya’nın eline geçmesinden sonra, bu ülkelerden Osmanlı topraklarına doğru büyük göç hareketleri başlamıştır. 1783 yılında Kırım’ın Ruslar tarafından ele geçirilmesi, bu tür göçlerin ilk kapsamlı olanının meydana gelmesine yol açmıştır. 1783 öncesinde de Kırım’dan Osmanlı topraklarına azımsanmayacak boyutlarda göçler olmuştur. Osmanlı topraklarına Kırım, Kazan, Kafkasya bölgelerinden kitleler halinde göçler başlamıştır. Kırımlıların ya da Tatarların kendi vatanlarından göç etmeleri, Osmanlı Devleti’ne yönelik ilk Müslüman göçüdür (Şahin, 2011:105-112). Sınırların dışarısında kalanlar Orta Anadolu’da yukarıda belirtilen özellikleri nedeniyle göç almaya uygun olan Eskişehir ve çevresine yerleşmişlerdir. 16.yüzyıldan itibaren Kırım ve Kafkasya bölgesinde Rusların güçlenmeye ve etkili olmaya başlaması ile birlikte bu bölgelerden ve Osmanlı Devleti’nin kaybettiği topraklardan Anadolu’ya yönelik olarak yapılan göçlerde de Eskişehir yöresi göçmenlerin yerleştirildiği önemli merkezlerden biri olmuştur. Göçmenlerin bir kısmının Porsuk Nehri’nin karşı sahiline yerleştirilmeye başlaması ile birlikte, şehir kuzeye doğru genişlemiş ve böylece şehir merkezine yerleşmeler de başlamıştır. Bugün Eskişehir, en fazla Tatar göçmeninin bulunduğu ilimizdir (Kara, 2011:139-148).

2.1. Eskişehir’e Yerleşen Kırım Tatarları ve Yerleştirildikleri Yerler

Eskişehir, Tatarların ve özellikle Kırım Tatarlarının en yoğun yaşadığı illerin başında gelmektedir. Eskişehir’de yaşayan Kırım Tatarlarının köy yerleşimleri, genelde düz/ova arazilerde yer aldığı ve Eskişehir merkezinin doğusunda yoğunlaştıkları

görülmüştür (Yolcu, 2016:100-101). Eskişehir’deki Kırım Tatarlarını doğrudan Kırım’dan gelenler ve Kırım’dan Romanya’ya göç edip daha sonra Eskişehir’e yerleşenler olarak incelemek mümkündür:

2.1.1. Kırım’dan Gelen Tatarların Yerleştikleri Yerler

Kırım’dan doğrudan Eskişehir’e göç eden Tatarların kurup yaşadıkları köyler ve bu köylerdeki Kırım Tatarlarına ait hane sayısı şöyledir: Odunpazarı ve Tepebaşı’na bağlı Boyacıoğlu’nda 115 hanede ve Gökdere’de; Alpu’ya bağlı Çardakbaşı’nda 12 hanede, Çukurhisar’da 20 hanede, Esence’de 30 hanede, Gökçeoğlu’nda 3 hanede, Güroluk’ta 18 hanede, Güneli’de 50 hanede, Işıkören’de yaklaşık 24 hanede, Yeşildon’da 30 hanede; Beylikova ilçesine bağlı İkipınar’da 1 hanede ve Sultaniye’de 5 hanede; Çifteler ilçesine bağlı Hayriye’de 50 hanede, Ilıcabaşı’nda 20 hanede, Yıldızören’de 65 hanede ve Zaferhamit’te 25 hanede; Mahmudiye ilçesine bağlı, Kırım’dan gelen Tatarlar ile önce Romanya’nın Dobruca bölgesine göç ederek daha sonra Anadolu’ya gelen muhacirler tarafından kurulan Akyurt’ta 25 hanede, Fahriye’de 17 hanede, Güllüce’de 16 hanede, Kırım’dan gelen Tatarlar ile önce Romanya’nın Dobruca bölgesine göç ederek daha sonra Anadolu’ya gelen muhacirler tarafından kurulan Hamidiye’de 50 hanede, Mesudiye’de 52 hanede, Şerefiye’de 34 hanede, Tokathan’da 30 hanede; Seyitgazi ilçesine bağlı Aksaklı’da 30 hanede, Değişören’de 2 hanede, Çukurağıl’da 2 hanede; Sivrihisar ilçesine bağlı Karakaya’da 22 hanede, Paşakadın’da 25 hanede ve Yaverören’de 39 hanede Kırım Tatarları yaşamıştır ya da yaşamaktadır (Boz, 2015:1-34).

Bu köylerin önemli bir kısmı 19. yüzyılın sonlarında, bir bölümü de 20. yüzyılın başlarında kurulmuştur. Bu köylerin 12’sinde her ne kadar kurucu unsur Kırım Tatarları olsa da Kırım Tatar nüfusu bugün azınlıktadır. 5 köyde nüfusun hemen hemen yarısı; 22 köyde ise nüfusun çoğunluğu Kırım Tatarlarından oluşmaktadır (Yolcu, 2016:100-101).

2.1.2. Romanya’dan Gelen Tatarların Yerleştikleri Yerler

Kırım’dan Romanya’ya, oradan Eskişehir’e gelen Nogay Tatarları tarafından kurulan köyler ve bu köylerdeki Kırım Tatarlarına ait hane sayıları şöyledir: Tepebaşı ve Odunpazarı’na, yani merkez ilçelere bağlı Kalkanlı’da 37 hanede, Karaçobanpınarı’nda 5 hanede ve Kırım’dan doğrudan Anadolu’ya göç eden Kırım Tatarları ile önce Romanya’ya göç edip daha sonra Anadolu’ya gelen Tatarlar tarafından kurulan Kireçköy’de 10 hanede; Alpu’ya bağlı Karaçay’da 20 hanede, Aktepe’de yaklaşık 40 hanede, Fevziye’de 34 hanede; Seyitgazi’ye bağlı Yeniköy’de 9 hanede ve Yenikent’te 54 hanede; Sivrihisar’a bağlı Ortaklar’da 32 hanede Kırım Tatarlarının yaşadığı bilinmektedir (Boz, 2015:1-34).

Bunların dışında Hacı Ali Bey Mahallesi, Eskişehir merkezinde göçmenler tarafından oluşturulan mahallelerdendir. Zamanla hane sayısı arttıkça bazı resmi işlerin Hacı Ali Bey Mahallesi’ne bağlı olmasından dolayı sıkıntılar ortaya çıkmış ve buranın ayrı bir mahalle haline getirilmesi için talepte bulunulmuştur. Bu talep sonucunda bölge “Hamidiye” adı ile ayrı bir mahalle haline getirilmiştir. Hamidiye Mahallesi’nde genellikle Bulgaristan ve Romanya’dan gelen aileler vardır. Aynı şekilde Şefkiye Mahallesi de Hacı Ali Bey Mahallesi’nden ayrılarak oluşturulmuş yeni bir mahalledir. Mamure Mahallesi ise yaklaşık 200 hane olarak Romanya’dan gelen Kırım muhacirleri

tarafından kurulmuştur. Yeni Mahalle ile Ömer Ağa mahalleleri ise sonradan oluşturulan göçmen mahalleleri arasında yer alır (Şahin, 2011:214-215).

1.2. Eskişehir'e Yerleşen Nogay Tatarları ve Yerleştirildikleri Yerler

Nogaylar, Moğol harekâtından önce, XIII. yüzyıla kadar eski Kıpçak arazisinde yaşamışlar, sonraları ise Nogay Han'ın idaresine girmişler, sonraki süreçte ise çok defa Ruslar tarafından sürgün edilmişlerdir (Şahin, 2011:33-34). Kırım Savaşı'ndan sonra Kırım Tatarları ile birlikte Osmanlı Devleti'ne gelmiş olan çok sayıda Nogay, Osmanlı Hükümeti tarafından Orta Anadolu'ya özellikle de Eskişehir yöresine yerleştirilmiştir (Şahin, 2011:33-34). Bu göçler 1860'lı yıllarda başlamış ve 93 Harbi sonrası 1890'lı yıllara kadar devam etmiştir (Kırımlı 2012). Böylelikle Eskişehir'de Kalkanlı, Karaçay, Aktepe, Işıkören, Esence, Değişören ve Hamidiye köyleri kurulmuştur (Benli, 2015:413-414).

Eskişehir merkez ilçeye bağlı Kalkanlı köyüne 1860'lı yıllarda Nogayların yerleştirildiği, Karaçay köyünün 1880'lerin ilk yarısında Kırım Tatarları tarafından kurulmuş olup 1893'ten sonra bazı Nogayların buraya yerleştiği, Aktepe köyünü kuran Nogay Türklerinin 1850'li yılların sonunda bugünkü Romanya sınırları içerisinde kalan Dobruca'nın Alakapı, Nazarça, Hacıdölek ve Kalaycı köylerinden geldikleri, Işıkören köyüne Nogaylar'ın ilk olarak 1880'lerin sonunda geldikleri, Esence köyünün yine Dobruca göçmeni Nogay Türkleri tarafından XIX. yüzyıl sonlarında kurulduğu, Değişören köyünün 1860'lı yıllarda Nogaylar tarafından yeniden kurulduğu, Hamidiye köyünün ise 93 harbi sonrasında Nogay muhâcirler tarafından kurulduğu tespit edilmiştir (Benli, 2015:413-430).

Bugün Nogaylar, Odunpazarı'na bağlı Kalkanlı'da 7 hanede; Tepebaşı'na bağlı Gökdere'de 3 hanede; Alpu'ya bağlı Aktepe'de 30 hanede, Işıkören'de 24 hanede, Esence'de 20 hanede olmak üzere Eskişehir'de toplam 5 köyde ikamet etmektedirler: (Boz, 2016:16-25).

Eskişehir Nogay Türkleri Derneği Başkanı Mansur Akyol'un verdiği bilgilere göre Eskişehir şehir merkezindeki Kemalpaşa, Işıklar, Ömerağa ve Şarhöyük mahallelerinde toplam 3000 kadar, Eskişehir şehir merkezindeki muhtarların verdikleri bilgiye göre ise toplam 810 Nogay yaşamaktadır (Boz, 2016:19-20).

2.3. Eskişehir'e Yerleşen Kazan Tatarları ve Yerleştirildikleri Yerler

Çeşitli sebeplerden dolayı göç etmeye zorlanan Tatarların bir kısmı da Anadolu'ya gelmişlerdir. Kazan Tatarları, ilk olarak Eskişehir'in Hamitli (Orhaniye) köyüne gelmişler ancak burada çeşitli sorularla karşılaşınca eski adı Kuruhöyük olan Osmaniye civarına yerleşmeye karar vermişlerdir. Kırımlı (2012)'ya göre bu köy Kazan Tatarlarının asıl yerleşim yeridir. Kuruhöyük köyü, Eskişehir'de Kazan Tatarları tarafından kurulan ve şu an Eskişehir'de Kazan Tatarlarına ait olan tek köydür (Şahin, 2011:196-195). Kazan Tatarları, uzun yıllar bu köyde kendi dillerini konuşmuşlar; gelenek ve göreneklerini yaşatmışlardır (Boz, Günay Aktaş, Doğru, İlbaş, 2013:32-33).

Eskişehir'deki Kazan Tatarlarının dağılımına bakıldığında en çok Çifteler ilçesinde yaşadıkları görülmektedir. Çifteler merkezde 30 hanede, Kazan Tatarlarının Eskişehir'deki asıl yerleşim yeri olan Osmaniye'de 20 hanede; Beylikova ilçesinde toplam 3 hanede, Kırım Tatarları tarafından kurulan ve çoğunlukla Kırım Tatarlarının yaşadığı İkipınar'da 3 hanede; Eskişehir merkez ilçeleri Tepebaşı ve Odunpazarı'nda ise 130 hanede Kazan Tatarı yaşamaktadır (Boz, Günay Aktaş, Doğru, İlbaş, 2013:32-33).

Günümüzde ise yoğun olarak Işıklar Mahallesi civarlarında yaşamaktadırlar. Merkezde yaşayan Kazan Tatarlarının sayısı ortalama olarak 800 kişiden ibarettir. Bu rakama Osmaniye köyünde yaşayan, ortalama 30 hanede 90-100 kişiyi de ilave edildiğinde, Eskişehir’de ortalama 850-900 Kazan Tatarı’nın yaşamakta olduğu söylenebilir (Şahin, 2011:238).

3. Kırım Tatarları ve Nogay Tatarları Farkı

Kırım Tatarları ve Nogay Tatarları arasındaki farkı ne coğrafi olarak ne yaşam biçimi temelinde açıklamak doğru değildir, aralarındaki en temel fark göç yolları ve göç zamanından kaynaklanmaktadır (Dede, 2020:421-424). Nogay boylarının bölgeye gelişi Kırım Tatarlarının atalarından daha geçtir, Nogayların aksine, Kırım Tatarlarının atalarının bölgeye yerleşmesi en geç 13. yy’a dayanmaktadır. Kırım Tatarları içinde sadece Ortaçağ’ın son döneminde gelen Türk boyları değil, büyük ihtimalle Erken Ortaçağ’da Kırım’a yerleşmiş olan boylar da bulunmaktadır. Yani Kırım Tatarları ve Nogayların ortak atası Altın Orda dönemi etnik oluşumunun bir kolu daha erken tarihlerde göç etmiştir, 1441-1442 yılları arasında Kırım Hanlığını kurmuştur. Dolayısıyla bu kol, şehirleşmiş bir bölgeye daha erken geldiği için Kırım’da daha önce bulunmuş olan Türk halkları ile diğer halklarla kaynaşarak Kırım Tatarlarını oluşturmuş, Nogaylar ise, aynı kolun daha geç inmiş bir versiyonu olarak ortaya çıkmıştır (Dede, 2020:421-424).

Kırım yarımadasında az çok yerleşik hayat düzeni içinde yaşayan Türk ve Müslümanlar Kırım Tatarı, hanlığın yarımada dışında, anakaradaki geniş arazilerinde esasen hayvancılığa dayalı göçebe bir hayat sürdürenler ise Nogay olarak adlandırılmışlardır (Gönel, 2016:78-80). Dolayısıyla Kırım Tatarı ve Nogay arasında temel fark, aynı kökene sahip olan iki toplumun göç zamanlarıdır (Dede, 2020:421-424). Aralarındaki en büyük ortaklık ise bugün her ikisinin de Müslüman ve Kıpçak ağırlıklı Türk dili konuşan halklar olduğudur (Gönel, 2016:78-80).

Bu paylaştıkları ortak coğrafya ve süreç içerisinde Kırım Tatarları ve Nogaylar birçok geleneği paylaşmışlardır; ritüellerinden, halk mutfağına, halk mimarisinden, el sanatlarına, sözlü kültür ürünlerinden sosyal normlara kadar birçok alanda Kırım Tatarları ile Nogayların kültürünün birebir örtüştüğü söylenebilir (Gönel, 2016:78-80). Ancak aynı kültürel, ulusal kimlik içinde bulunan bu toplulukların birbirlerini “Tatar” kimliği altında ötekileştirdikleri gözlemlenmiştir. Öyle ki yakın dönemlere kadar iki topluluk arasında evlilik gerçekleştirilmemiştir. Aynı kültürel kimliğe sahip olmalarına rağmen Kırım Tatarları ve Nogaylar arasındaki bu ötekileştirmeye sebep olarak “Nogayların at eti yemeleri ve Kırım Tatarlarının Nogayları kendileri kadar temiz görmemeleri” gösterilmektedir (Gönel, 2016:78-80). Hatta ayırım öyle bir boyuta ulaşmıştır ki Kırım Tatar kimliğinin birleştirici ve bütünleştirici olarak gördükleri, kültürlerinin temel taşlarından biri olan “Tepreş” şenliğine Nogaylar son yıllarda katılmamaya başlamış, buna alternatif olarak kendilerine ait bir şenlik olan “Saban Toyu” düzenlemeye başlamışlardır (Gönel, 2016: 83-84).

4. Tepreş, Sabantoy, Folklorik Değerler

Kırım Tatarları başlarda göç ettikleri bölgelere uyum sağlamakta zorluklar yaşamış, yerleşmiş oldukları yeni vatanlarında kültürel varlıklarını da sürdürme gayreti içerisinde girip göçün izlerini silmeye çalışmışlardır. Tatarlar, zaman içerisinde çeşitli dernekler ve yayın organları vasıtasıyla Anadolu coğrafyasının kültür birikimine katkı yapmaya başlamışlardır (Yıldızlı, Yolcu, 2016:532-534). Eskişehir Tatarlarının yalnızca Kırım'daki Tatarlara göre değil, aslında Türkiye'deki Tatarlar arasında da farklı bir yapılanması vardır (Ersoy, 2008:39-40). Eskişehir Kırım Türkleri Derneği, Türkiye'deki birçok dernekten daha etkin ve yetkin bir konumdadır. Dernek, önceleri Kırım Tatar köylerinin kendi aralarında kutladığı Tepreş şenliğini Eskişehir'deki tüm Kırım Tatar Türklerinin katıldığı organize bir şenlik haline getirmiş ve geleneğin devamlılığını sağlamıştır (Yıldızlı, Yolcu, 2016:532-534).

Tepreş, eskiden doğanın uyanmasının kutlandığı bir eğlence olarak düzenlenmiş olsa da günümüz itibarıyla milli kimliğinin aktarılmasının, belli başlı kültürel öğelerin sahnelenmesinin bir mekânı haline gelmiştir ve derneğin Tepreş şenliğini daha organize bir biçimde düzenlenmesini sağlaması söz konusu şenliği Kırım Tatar Türkleri için toplumsal kimliğin sürdürülmesinde en önemli ritüel konumuna yükseltmiştir (Yıldızlı, Yolcu, 2016:532-534). Kırım Tatar Türkleri için büyük bir öneme sahip olan tepreş şenliğinin, yerel yönetimlerin şenliğe verdiği destekler ve yerel yöneticilerin katılımları göz önüne alındığında, Eskişehir kent kimliğinin belirleyici unsurlarından biri olduğu göze çarpmaktadır (Yıldızlı, Yolcu, 2016:532-534). Hatta öyle ki Ankara Kırım Türkleri Kültür ve Yardımlaşma Derneği idaresinde çeşitli organizasyonlar düzenlenir ve bir eşgüdüm sağlanır, Eskişehir'de yaşayan Kırım Tatarları kendilerini bu yapının tamamen dışında tutar ve bu tutumuyla diğer Kırım Tatar derneklerinden ayrılır (Ersoy, 2008:39-40). Bu durum Eskişehir ve civarında yaşayan Kırım Tatarları için tepreşin ve Tatar kültürünün merkezinin Eskişehir olduğu algısını yansıtır (Ersoy, 2008:39-40). Günümüzde Eskişehir'de Tepreş her yıl Mayıs ayında Karakaya Köyü'nde düzenlenir. Kırım Tatarları, baharın gelişi ile birlikte doğanın yeniden canlılık kazanmasını neşe ve sevinçle karşılayarak kış uyuşukluğundan Tepreş'le birlikte silkindiklerini ifade ederler (Işık, 2012:124-127).

Sabantoy; çiftçilikle ilgili bir kelimedir, toprağı kazmaya, tarlayı ekilebilecek duruma getirmeye yarayan bir tarım aracı olan "saban" kelimesi ile düğün, eğlence anlamlarına gelen "toy" kelimesinin birleşmesinden oluşmaktadır. Tarladaki saban işlerinin bitiminden, hasat ve saman yapma zamanına kadar olan kısa dönemde, o zaman kadar yapılan işlerden dolayı hak edilen hasadın bereketli olması dileği ile yapılan bir kutlamadır, Nogay ve Kazan Tatarları sabantoyu baharı karşılama şölenu olarak kutlamaktadırlar (Şahin, 2011:220-221). Günümüzde Eskişehir'de her yıl Mayıs ayında geleneksel bir şekilde Kuruhöyük köyünde düzenlenmektedir ve katılanların sayısı her geçen yıl çoğalmaktadır (Şahin, 2011:220-221).

Yörede eskiden nevrez ve hıdrellez de büyük coşku içinde, özellikle yöre kadınları tarafından yapılan kalakay, sütlaç gibi özel yemeklerle kutlanmaktaydı. Ancak günümüzde eskisi kadar ilgi görmemektedir, sadece hıdrellezde kalakay ve sütlaç yapılması âdeti hala devam etmektedir (Işık, 2012:163-164).

Eskişehir yöresi Kırım Türkleri Halk Edebiyatı manzum ürünleri mane (mani), şın (çın), yır (türkü), ninni, tapmaca (bilmece) olarak gruplandırılmaktadır (Işık, 2012:57-58). Aşağıda Eskişehir yöresine ait bir Tatar manisinden alıntı yapılmıştır:

Anasının bir kızı

Yanakları kırmızı

Men yârimi tanırım

Eskişehir’in yıldızı (KK 30) (Işık, 2012:259-60).

Eskişehir Tatarlarının sembolik çalgısı olan akordeon, onların “ana saz”ıdır. “Ana saz” olarak kabul edilen akordeon Eskişehir Tatarlarınca çok değerlidir, Ersoy (2008), Eskişehir’de Kırım Tatarı ve müzisyen olan Cengiz Onlat ile yaptığı görüşmede Onlat’a Kırım Tatarı olduğu halde başka bir çalgı çaldığı için ne tepreşte ne de başka bir etkinlikte görev verilmediğini aktarır (Ersoy, 2008:87-88). Yine Ersoy (2008), Tatar olmayan Murat isimli müzisyenin sadece akordeon çaldığı için tepreşlerde kullanıldığını söylediler. Bu durumun ardında yatan olgu, çalanın etnik kimliğinden daha önemli olan, hangi çalgıyı kullanıldığıdır. Bu yüzden Eskişehir Tatarları bu konuda diğer bölgelerde yaşayan Tatarlara göre daha kapalı bir toplum örneği sergilerler, onlar için müzisyenin kimliğinden de önemli olan Kırım Tatar müziklerinin icra edilmesi ve varlığıdır (Ersoy, 2008:87-89).

5. Eskişehirdeki Tatarların Günümüzdeki Durumu

Günümüzde Tatarların en çok buldukları il Eskişehir’dir. Bugün Eskişehir’de yaklaşık olarak 150.000 civarında Kırım Tatarının yaşadığı yapılan çeşitli hesaplamalarla iddia edilmektedir (Kavak, 2015:66-67). Zaman içinde değişen yaşam koşullarıyla köyden kente göçün etkisi köylerde yoğun olarak hissedilmiş, bu bağlamda köy nüfusları önemli oranda düşmüştür. Özellikle kış aylarını köyde geçiren Tatarların nüfusu çok azalmıştır (Yolcu, 2015:100-101).

Bugün Kırım Tatarları, Eskişehir’in merkez ilçeleri olan Odunpazarı ve Tepebaşı’na bağlı Boyacıoğlu, Gökdere, Kalkanlı, Karaçay, Karaçobanpınarı ve Kireçköy; Alpu’ya bağlı Aktepe, Çardakbaşı, Çukurhisar, Esence, Fevziye, Gökçeoğlu, Güroluk, Güneli, Işıkören, Uyuzhamam, Yeşildon; Beylikova ilçesine bağlı; İkipınar ve Sultaniye; Çifteler ilçesine bağlı Hayriye, Ilcabaşı, Yıldızören ve Zaferhamit; Mahmudiye ilçesine bağlı Akyurt, Fahriye, Güllüce, Hamidiye, Mesudiye, Şerefiye, Tokathan ve Yeniköy; Seyitgazi ilçesine bağlı Aksaklı, Değişören, Çukurağıl ve Yenikent; Sivrihisar ilçesine bağlı Karakaya, Ortaklar, Paşakadın ve Yaverören köylerinde; Nogaylar yoğunlukla Aktepe, Işıkören ve Esence köylerinde (Gönel, 2016: 80-81); Kazan Tatarları ise Işıklar Mahallesi civarlarında ve Osmaniye köyünde yaşamaktadırlar (Şahin, 2011:238).

Sonuç

Eskişehir, yüzyıllar boyunca coğrafi konumu, iklim koşulları, yer altı zenginlikleri ve özellikle Porsuk Nehri sayesinde yaşam koşullarının uygun olmasından dolayı Anadolu’nun en eski yerleşim yerlerinden biri olmuştur.

1783 yılında Kırım’ın Ruslar tarafından ele geçirilmesi, bu tür göçlerin ilk kapsamlı olanının meydana gelmesine yol açmıştır. 1783 öncesinde de Kırım’dan Osmanlı topraklarına azımsanmayacak boyutlarda göçler olmuştur. Osmanlı topraklarına Kırım, Kazan, Kafkasya bölgelerinden kitleler halinde göçler başlamıştır. Kırımlıların ya da Tatarların kendi vatanlarından göç etmeleri, Osmanlı Devleti’ne yönelik ilk Müslüman göçüdür.

Göç eden Kırım ve Nogay Tatarları arasında temel fark, aynı kökene sahip olan iki toplumun göç zamanları; ortaklık ise bugün her ikisinin de Müslüman ve Kıpçak ağırlıklı Türk dili konuşan halklar olmalarıdır.

Eskişehir yöresi Kırım Türkleri Halk Edebiyatı manzum ürünleri mane (mani), şın (cın), yır (türkü), ninni, tapmaca (bilmece) olarak gruplandırılmaktadır. Kırım Tatar Türkleri için büyük bir öneme sahip olan tepreş şenliğinin, yerel yönetimlerin şenliğe verdiği destekler ve yerel yöneticilerin katılımları göz önüne alındığında, Eskişehir kent kimliğinin belirleyici unsurlarından biri olduğu göze çarpmaktadır. Sabantoy ise tarladaki saban işlerinin bitiminden, hasat ve saman yapma zamanına kadar olan kısa dönemde, o zaman kadar yapılan işlerden dolayı hak edilen hasadın bereketli olması dileği ile yapılan bir kutlamadır, Nogay ve Kazan Tatarları sabantoyu baharı karşılama şöleni olarak kutlamaktadırlar. Yörede eskiden nevrez ve hıdrellez ise günümüzde eskisi kadar ilgi görmemektedir. Eskişehir Tatarlarının sembolik çalgısı olan akordeon, onların “ana saz”ıdır. “Ana saz” olarak kabul edilen akordeon Eskişehir Tatarları için çok değerlidir.

Bugün Kırım Tatarları, Eskişehir’in merkez ilçeleri olan Odunpazarı ve Tepebaşı'na bağlı Boyacıoğlu, Gökdere, Kalkanlı, Karaçay, Karaçobanpınarı ve Kireçköy; Alpu'ya bağlı Aktepe, Çardakbaşı, Çukurhisar, Esence, Fevziye, Gökçeoğlu, Güroluk, Güneli, Işıkören, Uyuzhamam, Yeşildon; Beylikova ilçesine bağlı; İkipınar ve Sultaniye; Çifteler ilçesine bağlı Hayriye, Ilıcabaşı, Yıldızören ve Zaferhamit; Mahmudiye ilçesine bağlı Akyurt, Fahriye, Güllüce, Hamidiye, Mesudiye, Şerefiye, Tokathan ve Yeniköy; Seyitgazi ilçesine bağlı Aksaklı, Değişören, Çukurağıl ve Yenikent; Sivrihisar ilçesine bağlı Karakaya, Ortaklar, Paşakadın ve Yaverören köylerinde; Nogaylar yoğunlukla Aktepe, Işıkören ve Esence köylerinde (Gönel, 2016: 80-81); Kazan Tatarları ise Işıklar Mahallesi civarlarında ve Osmaniye köyünde; Nogay Tatarları Kalkanlı, Gökdere, Aktepe, Işıkören ve Esence olmak üzere Eskişehir’de toplam 5 köyde; Kazan Tatarları ise yoğun olarak Işıklar Mahallesi civarlarında ve Osmaniye köyünde ortalama 30 hanede yaşamaktadırlar. Eskişehir, Tatarların ve özellikle Kırım Tatarlarının en yoğun yaşadığı illerin başında gelmektedir, günümüzde Eskişehir en fazla Tatar göçmeninin bulunduğu ilimizdir. Zaman içinde değişen yaşam koşullarıyla köyden kente göçün etkisi köylerde yoğun olarak hissedilmiş, bu bağlamda köy nüfusları önemli oranda düşmüştür. Özellikle kış aylarını köyde geçiren Tatarların nüfusu çok azalmıştır.

Kaynakça

- Arabacı, H. M. (2007). 1783'ten 2. Dünya Savaşı'na Kadar Kırım'dan Anadolu'ya Yapılan Göçler (Sebepleri ve Sonuçları). *Uluslararası Asya ve Kuzey Afrika Çalışmaları Kongresi*, Ankara.
- Boz, E. (2005). Eskişehir Ağızları Üzerine Tespitler. I. *Uluslararası Dünden Bugüne Eskişehir Sempozyumu Bildirileri*, 12-15 Mayıs 2004, (s. 233-247), Eskişehir: Osmangazi Üniversitesi Yay.
- Boz, E. (2016). Eskişehir’de Meskûn Nogayların Nogay Türkçesini Kullanma Pratikleri (Nogai Performance of Noghais Settled in Eskişehir). *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, (42), 17-26.
- Boz, E., AKTAŞ, S. G. (2013). Eskişehir İli Dil Atlası Çalışmaları (Yerli ve Göçmen Ağızları). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 14 (3), 59-72.

Eskişehir’de Yaşayan Tatarlar Üzerine Tespitler

- Boz, E., AKTAŞ, S. G. (2016). Eskişehir İli Kırsal Güncel Etnik Yapı. *Diyalektolog- Ağız Araştırmaları Dergisi*, (10), 1-34.
- Boz, E., Aktaş, S. G., Doğru, F., İlbaş, S. (2016). Çevredilbilimi Açısından Eskişehir’de Konuşulan Kazan Tatar Türkçesi. *Diyalektolog- Ağız Araştırmaları Dergisi*, s. 31-38.
- Dede, D. (2020). Kırım Tatarları ve Nogaylar Örneğinde Deşt-i Kıpçak’ın Kayıp Batı Ucundan Anadolu’ya Etnik Devamlılık ve Geçişkenlik. *Journal of International Eastern European Studies*, 2 (2), 405-463.
- Demirel, M. (2010). Kırım Savaşı’ndan Sonra Eskişehir’e Yerleştirilen Göçmenler. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12 (28), 311-319.
- Ersoy, İ. (2008). *Diaspora ve Kimlik: Eskişehir ve İstanbul’da Yaşayan Kırım Tatarları’nda Çoklu Kültürel Kimliğin İfade Alanı Olarak Tepreş*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.
- Ertane Baydar, A. S. (1999). *Eskişehir ve Yöresi Kırım Tatar Ağızı*. (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yolcu, M. A. (2016). *Eskişehir’de Kırım Tatarları Diaspora, Kültürel Miras ve Kimlik*. Eskişehir: Tepebaşı Belediyesi Kültür Yayınları
- Gökçebay, Ö. (2006). *Türkiye’ye Yerleşen Tatarlarda Dini Hayat ve Âdetler Konya Yöresi Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Işık, P. (2012). *Eskişehir Merkez Kırım Türkleri Folkloru*. (Yüksek Lisans Tezi), Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Kara, C. (2011). Eskişehir’e Yapılan Tatar Göçleri ve Eskişehir’de Oluşan Tatar Kimliği. *Toplum Bilimleri Dergisi*, 5(9), s. 144-146.
- Kırımlı, H. (2012). *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşmeleri*. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Kırımlı, H. (2012). *Türkiye’deki Kırım Tatar ve Nogay Köy Yerleşmeleri*. Ankara: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Şahin, C. (2011). Bir Göçmen Kenti Olarak Eskişehir ve Eskişehir’in Sosyo-Kültürel Yapısında Tatar Kimliği. *İDEALKENT 2 / 3* (Mayıs 2010): 220-243.
- Şahin, C. (2011). *XIII. Yüzyıldan Günümüze Eskişehir Yöresinde Tatarlar*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Timur, O. (2009). *Eski Polatlı Köyüne Yerleşen Kırım Türklerinde Gelenek ve Adetler*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Yolaçan, M. (2019). *Kırım Tatarlarının Tarihsel Süreçte Örf, Adet ve Gelenekleri (Konya ve İlçeleri Örneği)*. (Yüksek Lisans Tezi), Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Yolcu, M. A. (2016). Eskişehir’de Yaşayan Kırım Tatarlarında Cıyın Toplantıları. *Anadolu Sohbet Gelenekleri ve Yaren Sempozyumu*, (s. 369-374). Çankırı: Karatekin Üniversitesi Yayınları.
- Yolcu, M. A., Yıldızlı, M. E. (2016). Eskişehir Kırım Tatarları Tepreş Şenliğinde Siyasilerin Açış Konuşmaları Üzerine Söylem Çözümlemesi. *Uluslararası Türk Dünyası Kültür Araştırmaları Dergisi*, (5), s. 531-538.